

Przeszłość społeczna
Próba konceptualizacji

PUBLIKACJA PRZYGOTOWANA
PRZEZ KOMISJĘ ANTROPOLOGII PRADZIEJÓW I ŚREDNIOWIECZA
DZIAŁAJĄCĄ PRZY KOMITECIE NAUK PRA- I PROTOHISTORYCZNYCH PAN

KOMITET REDAKCYJNY:
ARKADIUSZ MARCINIAK — PRZEWODNICZĄCY
JAN MICHAŁ BURDUKIEWICZ
DOROTA CYNGOT
HANNA KOWALEWSKA-MARSZAŁEK
FRANCISZEK M. STĘPNIOWSKI
STANISŁAW TABACZYŃSKI
ANNA ŻALEWSKA

Przeszłość społeczna

Próba konceptualizacji

Redakcja: Stanisław Tabaczyński, Arkadiusz Marciniak,
Dorota Cyngot, Anna Zalewska

Wydawnicwo Poznańskie • Poznań 2012

© Copyright by Autorzy, 2012
© Copyright by Wydawnictwo Poznańskie Sp. z o.o., Poznań 2012

Redakcja: Roman Bąk

Projekt okładki: Teresa Murak, Dariusz Wyczółkowski
Rzeźba: Teresa Murak, Chrystus Pantokrator 2010, Centrum Rzeźby Orońsko;
materiał: żeliwo, piasek; wym. średnica 2 m
Fotografia: Dariusz Zgutka

Komputerowe opracowanie okładki: Jacek Dudek

Praca współfinansowana ze środków PAN – Komisji Archeologicznej przy Oddziale Poznańskim PAN oraz Instytutu Archeologii i Etnologii PAN.

Niniejszy projekt został zrealizowany przy wsparciu finansowym Komisji Europejskiej (Program Kultura 2007-2013). Publikacja odzwierciedla jedynie stanowisko jej autorów i Komisja Europejska nie ponosi odpowiedzialności za umieszczoną w niej zawartość merytoryczną.

The project has been funded with support from the European Commission („Culture” 2007-2013). This publication reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

DG Edukacja i Kultura

Program „Kultura”

archaeology in contemporary europe

professional
practices &
public outreach

ISBN 978-83-7177-791-2

Wydawnictwo Poznańskie Sp. z o.o.
ul. Fredry 8, 61-701 Poznań,
Sekretariat: tel. +48 61 853-99-10, faks +48 61 853-80-75
Dział handlowy: tel. +48 61 852-38-44
<http://www.wydawnictwopoznanskie.com>
e-mail: sekretariat@wydawnictwopoznanskie.com

TADEUSZ SARNOWSKI

Archeologia prowincji rzymskich

Archeologia prowincji rzymskich (niem. *Provinzialrömische Archäologie*, ang. *Archaeology of Roman Provinces*) jest jedną z najmłodszych, starożytniczych poddyscyplin archeologii. Zajmuje się pozyskiwaniem i wszechstronną analizą źródeł różnych kategorii, ukierunkowaną na możliwie pełną rekonstrukcję historii, osadnictwa wraz ze zmianami w pejzażu i środowisku naturalnym oraz całego oblicza społeczno-etnicznego i kulturowego prowincji cesarstwa rzymskiego, w tym głównie łacińskiego Zachodu, od Brytanii po Morze Czarne oraz od Renu i Dunaju po Mauretanię i Trypolitanię, ze szczególnym uwzględnieniem peryferyjnych regionów Imperium Romanum. Te ostatnie są przedmiotem badań specjalności określanej jako „Studia nad granicami rzymskimi” (*Roman Frontier Studies*, *Limesforschung*). Ramy czasowe tworzą, w zależności od prowincji, czas ich powstania i opuszczenia przez wojsko i administrację cesarską, niekiedy także w sposób zorganizowany przez ludność rzymską, a więc np. w regionie środkowego Dunaju (Noricum i Pannonia) przełom I i druga połowa V wieku. Czasowym, terytorialnym i tematycznym zakresem studiów archeologia prowincji rzymskich dzieli się częściowo z jednej strony z archeologią klasyczną, z drugiej zaś z archeologią pradziejową w problematyce kontaktów świata barbarzyńskiego ze śródziemnomorskim. Podstawę źródłową badań archeologii prowincji rzymskich stanowią wszelkie świadectwa przeszłości, wśród których pierwszorzędną rolę odgrywają różnorodne teksty i napisy starożytne. Tak w pozyskiwaniu źródeł, jak i w ich analizie obowiązuje interdyscyplinarna praktyka udziału w badaniach przedstawicieli różnych dziedzin nauki. Na etapie wykopalisk lub prospekcji terenowej znajduje zastosowanie instrumentarium i metodyka prowadzenia poszukiwań bliska przede wszystkim archeologii pradziejowej.

Badania nad granicami cesarstwa mają dość długą historię. W średniowieczu transkrybowano napisy łacińskie wtórnie użyte w kościołach lub zamkach, w czasach odrodzenia były opisywane pozostałości limesu i prowadzono pierwsze wykopaliska (Carnuntum), w okresie gorączki podróży epoki

baroku powstawały pierwsze plany i mapy, pod koniec XVIII wieku zajmowano się już pierwszymi konserwacjami zabytków architektury rzymskiej (Budapeszt). Po powstaniu w XIX wieku towarzystw historycznych, wydających własne periodyki, trwale podwaliny pod dalszy rozwój badań położył Theodor Mommsen, który stanął na czele powołanej w 1890 roku w Heidelbergu Reichs-Limes-Kommission. Podobna komisja do spraw badań rzymskiego limesu powstała też wkrótce w Austrii.

Swój obecny profil otrzymała archeologia prowincji rzymskich dopiero po II wojnie światowej za sprawą odbywających się regularnie od 1949 roku kongresów *Roman Frontier Studies* i pierwszych uniwersyteckich katedr oraz nauczanej specjalności.

Początek polskiemu udziałowi w badaniach nad przeszłością peryferiów cesarstwa rzymskiego dał Joachim Lelewel publikacją w 1820 roku ważnej dla regionu dolnego Dunaju dioklejańskiej inskrypcji budowlanej z Ruse. Na przełomie XIX i XX wieku duże zasługi dla archeologii rzymskiego pogranicza w Dolnej Austrii oddał, pochodzący z Suwalszczyzny, Józef Hilary de Lilia Nowalski, współzałożyciel Muzeum w Carnuntum i pierwszy dyrektor Museum Vindobonense. W 1960 roku rozpoczęły się pod kierunkiem prof. Kazimierza Majewskiego, trwające do dziś, wykopaliska archeologów z Warszawy, a później także i z Poznania, w dolnodunajskim obozie legionowym i mieście wczesnobizantyjskim Novae (Bułgaria). Od 1997 roku trwają prace terenowe Ekspedycji IA UW w strefie wpływów rzymskich na Krymie. Badania te, pozornie odległe od głównych zadań nauk historycznych w Polsce, obejmują obszar położony nie tylko na granicy między światem barbarzyńskim i śródziemnomorskim, lecz również w strefie bezpośrednich kontaktów łańciańskiego Zachodu i greckiego Wschodu, co sprawiało, że w wielu formach życia ujawniały się tam zmiany zachodzące zarówno w śródziemnomorskich metropoliach (Rzym i Konstantynopol), jak i w głównych skupiskach osadniczych Europy Środkowej, także na późniejszych ziemiach polskich. Na peryferiach cesarstwa, zachowujących ciągle barbarzyński koloryt, osiągnięcia kulturowe Południa ulegały swoistej adaptacji i weryfikacji, i dopiero w zmodyfikowanej postaci, drogami dalekosiężnej wymiany handlowej, docierały na Północ. Jeśli ponadto uwzględnimy fakt, że to właśnie nad dolnym Dunajem, skąd mamy najwcześniejszy przykład użycia terminu *Barbaricum* (początek III wieku), Słowianie zetknęli się w VI wieku po raz pierwszy z kulturą starożytną, w pełni jasny staje się sens prowadzonych tam badań, m.in. dla lepszego zrozumienia naszego własnego rodowodu.

BIBLIOGRAFIA

Bechert T.

1999 *Die Provinzen des Römischen Reiches. Einführung und Überblick*, Mainz.

Bender H., Fischer T. i in.

2000 *Archäologie der römischen Provinzen*, „Archäologisches Nachrichtenblatt“ 5, s. 312-319.

Fischer T.

2001 *Die römischen Provinzen. Eine Einführung in das Studium ihrer Archäologie*, Stuttgart.

Whittaker C.R.

1994 *Frontiers of the Roman Empire: A Social and Economic Study*, Baltimore.